

Gabriel, Jiří

Albína Dratvová v zrcadle svého Deníku

Studia philosophica. 2009, vol. 56, iss. 1-2, pp. [103]-113

ISBN 978-80-210-4949-9

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115447>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ GABRIEL

ALBÍNA DRATVOVÁ V ZRCADLE SVÉHO DENÍKU¹

V závěru roku 2008 byla naše filosofická literatura obohacena o pozoruhodnou publikaci: o vědecký deník první ženy, která se u nás jako filosofka stala univerzitní učitelkou. Jeho vydání je významné už vzhledem k tomu, že až dosud jediným rozsáhlejším textem o životě a díle Albíny Dratvové byl její nekrolog od Jiřiny Popelové, otištěný ve 4. čísle *Filosofického časopisu* 1970. – V referátu o *Deníku* uvádím z něho některé údaje o životě a díle naší filosofky a také citáty mající alespoň částečně ilustrovat povahu jejích deníkových zápisků.

Nekrolog na Albínu Dratvovou od Jiřiny Popelové vyšel ve *FC* dost opožděně – Dratvová zemřela 1. prosince 1969; prosadit otištění příspěvku usilujícího o náležitě ocenění jejího filosofického díla nebylo tedy jednoduchou záležitostí. Popelová nekrolog (připomínající, že Dratvová zemřela zcela osamělá v domově důchodců v Terezíně ve věku 77 let a že i její pohřeb svědčil o její osamělé sudbě uzavírá slovy: „Škoda, že díla Dratvové se nemohla plně uplatnit v době, kdy vznikala. Způsob, jímž traktovala filosofii přírodovědy, zahrnujíc do ní metodologii, vědosloví, psychologii badatelského procesu i otázky ontologické, noetické a světonázorové, byl její originální koncepcí a má svůj význam jak pro filosofii, tak pro dějiny vědy. Její *Filosofie a přírodovědecké poznání* mohla být ve své době velmi instruktivní vysokoškolskou učebnicí a ještě dnes má svou cenu. A její antropologické spisky jsou tím, co široká obec od filosofie chce, moudrým návodem jak žít, jak snášet a přemáhat smutek života, jak si zajistit důstojnost vlastního já a osobní i nadosobní smysl své existence.“

Editorky K. A. Čápová, L. Heczková a Z. Leštinová uvedly *Deník* životopisnou Předmluvou, přidaly Poznámky k textu a Výběrovou knižní bibliografii Albíny Dratvové. (Protože v edici chybí bibliografie prací o A. Dratvové, dodávám, že úplnější soupis jejích prací vyšel spolu s citovaným nekrologem od J. Popelové.) Se zápisky Dratvová začala v roce 1921, ale deníku se systematicky věnovala až od roku 1928. Z Předmluvy se dovídáme, že o svých „soukromých, čistě osobních“ záležitostech se nějakou dobu svěřovala druhému deníku; když jej pak spálila, neubránila se průniku takových záznamů do vědeckého deníku.

¹ Albína Dratvová: *Deník 1921–1961. Scientific Diary*, Praha: Academia 2008, 478 s.

Jeden (poslední) zápisek z roku 1961 je otištěn jako *Epilog*. Dratvová si v něm postěžovala, že od roku 1948 byla ve „filosofické karanténě (jako všichni, kdož se nezapojili do stranické práce), že ve *FČ* mohla něco uveřejnit jen v letech 1956–1959“. Po konferenci o kulturní revoluci (konané u příležitosti 40. výročí KSČ) píše o svém „přesvědčení, že pro ni v tomto světě už není místo, poněvadž se nedovede přizpůsobit“. Zápisek v *Epilogu* uzavírá slovy: „Z liberála, říkám veřejně, nikdo neudělá marxistu. Oni sice říkají, že jsem čestný člověk, ale kromě čestných funkcí, jako je opětovné jmenování do výboru Jednoty filosofické, zvaní na konferenci do *Liblic* (byla jsem tam třikrát) a opětované udělení učebního příkazu z děkanátu Matematicko-fyzikální fakulty, jímž mám povoleno přednášet výběrové přednášky z matematické logiky (zdarma ovšem) – pro mne neudělají nic. A tak si volně studuji zahraniční literaturu o logice a čtu beletrii i polobeletrii s vědomím, že už nikdy neuvidím v tisku své jméno.“ V tom se moc nezmýlila: své jméno mohla uvidět ještě u článku *Jednota filosofická* v letech 1881–1965, který vyšel v 2. čísle *FČ* 1965. (*Jednota filosofická* pro Dratvovou hodně znamenala a Dratvová také pro ni mnoho učinila.)

Zápisky v *Deníku* Zuzana Leštinová rozdělila do sedmi oddílů. Do prvního z nich – *Období analýzy* – zařadila texty z let 1921–1927. Dratvová v té době (už od roku 1919) vyučovala na pražském dívčím gymnáziu. Na učitelskou dráhu se připravila absolvováním Státního ženského ústavu učitelského, maturitou na Akademickém gymnáziu, studiem matematiky, fyziky a filosofie na Filosofické fakultě 1913–1917 a doktorátem z filosofie 1918 (v dizertaci psala o Descartově etice). V prvním oddíle Dratvová nejčastěji píše o svém studiu novodobé i starší literatury k filosofické problematice (základů a metodologie) matematiky, logiky a psychologie, o tématech, jež ji přitom zvláště zaujaly a o nichž by také chtěla psát a přednášet, nejlépe právě v *Jednotě filosofické*. Další zápisky se týkají jejího pedagogického působení, zvláště psaní středoškolských učebnic psychologie, logiky a filosofické propedeutiky. Ukazují, jak důkladně zvažovala jejich zaměření, obsah, metodické zpracování, a to nejen s ohledem na učební osnovy (na jejichž tvorbě se také podílela) a nové poznatky z daných oborů, ale i na potřeby samých studentů. Zejména učebnice filosofické propedeutiky byly jejím oblíbeným žánrem. (Pamatuji si, jak mě v septimě upoutala její *Filosofie pro VII. a VIII. třídu středních škol* z roku 1947.) 28. září 1926 si Dratvová do *Deníku* poznamenala: „Svoji učebnici φπ [filosofie a psychologie] bych nejlépe napsala takto: Úvod do filosofie na podkladě poznatků psychologických a logických. Stavím se naprosto na stanovisko žákovo. Proto nebudu uvádět učenosti z výšky, co by si řekněme bylo přát pro přípravu na univerzitu, nýbrž vyjdu ze zkušenosti, co si přejí a hlavně co potřebují vědět žáci. Proto by tam mělo být něco o nadání, o dědičnosti, o správné volbě povolání v souvislosti s nadáním. Proto jsem tam již zařadila [pasáž] o inteligenci a vyřadila mnoho zbytečnosti.“ S postupem času přibývá v *Deníku* zápisů o autorčinných sebereflexích, náladách, pocitech (např. osamělosti), zdravotních potížích, o dojmech z četby, s různými předsevzetími, životními pravidly atp. (Zásada už z r. 1910: Nic nekopírovat! Jít svou vlastní cestou! 1924: To, o čem jsem přesvědčena, že je správné a nutné, neodbyvat!

1925: Nerozebírat sebe, to znamená: být silnou, hledat radost v kladné, tvořivé práci, nenaříkat!) Z českých myslitelů Dratvová (i v dalších kapitolách) nejčastěji odkazuje na F. Krejčího, F. Čádu (byli „na filosofii“ jejími hlavními učiteli), E. Rádla, F. Mareše, J. B. Kozáka, V. Forstera, K. Vorovku, F. Pelikána, J. L. Fischera, M. Maternu. (O výskytu dalších jmen v *Deníku* – při absenci jmenného rejstříku – informují odpovídající hesla v Poznámkách.) S velkými sympatiemi píše zejména o V. Forsterovi a M. Maternovi. (V Předmluvě se na místo jména Miloše Materny omylem dostalo jméno jeho syna, rovněž logika, Pavla Materny.)

Svou učitelskou profesi měla Dratvová ráda, nejednou si však na ni (a na poměry ve školství) také posteskla. V roce 1926 napsala, že „střední škola není vhodnou basí pro vytvoření velkých děl... Člověk musí z hodiny na hodinu přeskakovat ve velkých časových distancích (prima až oktáva). Toho je zbaven vysokoškolský učitel.“ Při svých vědeckých ambicích (netajila se tím, že ji těší vidět své jméno vytištěné na publikaci), a také zdravotních potížích, uvítala v roce 1928 nabídku, aby své pedagogické zkušenosti uplatňovala v pedagogickém oddělení Ministerstva školství a národní osvěty. Doufala, že jako ministerská úřednice bude mít lepší podmínky k systematictější vědecké práci. Od „období analýzy“ – poznávání cizích myšlenek chtěla pokročit k *období syntézy*, tj. k formulování a publikování vlastních myšlenek. Filozofické vzdělávání středoškoláků zůstalo přitom její starostí. Píše a vydává učebnice nové i a doplněné, přepracované učebnice starší, ve *Sborníku ku počtě Františka Krejčího* (1929) publikuje stať Středoškolské učebnice Krejčího, v *České mysli* 1932 Předmět a úkoly filosofie přírodních věd, podílí se (s J. B. Kozákem a J. L. Fischerem) na sborníku *Filosofie a školy* (1933). 3. února 1928 si do *Deníku* zapisuje: „Myslím, že mám dobu analýzy za sebou. Byla mi dobrá proto, že mi pomohla zkypřit duši; ale do věčnosti se prostírat nemohla. Nyní jsem v období činnosti syntetické, tvořivé.“ Z. Leštinová toto období spojuje jen s léty 1928–1930, aby mohla přejít k další etapě v životě Albíny Dratvové, v *Deníku* pojmenované *Docentkou 1931–1937*. – V „období syntézy“ se Dratvová zaměřila na dva hlavní úkoly: Především navázala na problematiku, již se přednostně zabývala do roku 1924, tj. na problematiku filosofie přírodních, zejména tzv. exaktních věd, a to s výhledem na habilitační práci z této oblasti. Dále se chtěla věnovat středoškolským učebnicím filosofické propedeutiky. Velmi jí záleželo na tom, aby v plánované učebnici *Filosofické propedeutiky pro všechny typy gymnasií* zkvalitnila výklad o logice (byl jí věnován 2. díl *Filosofické propedeutiky*, 1930), a zejména o psychologii (tvořila obsah 1. dílu *Filosofické propedeutiky*, 1932). Studium novodobé psychologie se v *Deníku* projevuje nárůstem textů, v nichž Dratvová píše o sobě samé, svém životě, osobních problémech. Zápisky z roku 1930 uzavírá sdělením, že již diktuje do stroje habilitační práci *Problém kauzality ve fyzice* (jež se tím, s ukončením myšlenkové činnosti [potřebné k jejímu napsání], „oddělila jaksí z jejího [autorčina] duchovního těla“.

Pokud jde o první dvě období, chtěl bych se zmínit ještě o dvou věcech. Především o deníkových záznamech vztahujících se k tématu bůh (tak to Dratvová píše!): 14. března 1923: Ostře se mi vyhranilo, co je bůh. Můj bůh je bytostí, jejíž

největší schopností je rozum. Jeho rozum je téhož druhu jako náš. Náš je nedokonalější. Užívám analogie s výrobky..., ale jeho poměr k vykonanému dílu je bez osobního interusu. Proto také boha rozumem připouštím, ale citem ho neznám. Myslím si, že mu je všechno lhostejno, cokoli dělám. Nikdy se naň proto nespolehám. – 16. srpna 1926: Pojem boha se mi změnil. Snad tím, že jsem mnoho vytrpěla a zdá se mi, že moje utrpení ještě není u konce – a kdož ví, zda vůbec kdy bude mít konec. Bůh se mi dříve zdál jako vyšší člověk, který tvoří asi jako vědec, fyzik, chemik a psycholog dohromady. Výsledek své činnosti pozoruje se zájmem, ale už do toho nezasahuje. Jeho zájem je pouze vědecký, proto nejvýše cítí intelektuální uspokojení ze svého díla, ale nevidí, co bolu dal stvořeným bytostem! Dnes se hrozím svého dřívějšího mínění. Bůh cítí. Bůh zná lidský bol. Bůh se nedívá na svět jako zajímavé divadlo, kde je necitelným divákem. Ale přitom si nesmíme myslit, že udělá něco podle našich slepých přání! Ta mu připadají příliš malicherná. Není to všechno, filosoficky vyjádřeno, útek z materialismu v zátiší Kristovo? – 8. dubna 1927: Případla jsem na jednu důležitou nesnáz s pojmy... Poslední nesnáz, na níž jsem narazila, jsou „pojmy“ jednoduché. Takovým pojmem je bůh. Máme opravdu pojem boha? Máme jakousi představu o bohu, ale ne pojem. Snad bych to mohla nazvat obrysem... – Podstatou všeho poměru k Bohu [!] jest, že lidé ani tak se tuze nenamáhají, aby věřili v Boha, jako spíše od něho něco chtějí. Já věřím v Boha, ale nic od něho nechci. To není pýcha, to je odanost, a to je rys celé mé povahy, že za pouhou lásku nic nechci. (Cituji ta místa, protože mohou mít význam při úvahách, kde vlastně Dratvová stojí filosoficky, konkrétně o povaze jejího pozitivismu.) Tou druhou věcí je výskyt docela ostrých soudů A. Dratvové o pracích některých jejích filosofických učitelů, popřípadě kolegů. Nechávám stranou její výroky o Karlu Vorovkovi; ty by potřebovaly hlubší analýzu. Stoupence stylu filosofování Emanuela Rádlu by ale mohlo zajímat její vyjádření o Rádlově knize *Moderní věda, její podstata, metody, výsledky*: Je to zvláštní kniha! Trochu essaye, povrchní, ale zajímavá, budí zájem, vykřikuje podněty. Není soustavná, není hluboká. Ale má postřehy, které na mne mohou působit. Je svěží, živá, neučená. Je tam mnoho, jako v baletní revui nebo v „týdenním žurnálu“ v biografu. Ode všeho trochu, ale dohromady to k sobě patří jen slabě: je to prostě o moderní vědě. Je dobře, že je ta kniha napsána, ač o její pronikavosti, hloubce lze pochybovat. Rádlovi chybí to, co dělá Macha velikým: bezpečný základ exaktních věd. Tím vymizí všehochuť, již máme, čtouce Rádlu. Jakživa Rádlu neodpustím, jak Macha hodil do pytle s ostatními romantiky, a víc o něm nedovedl říci.

V oddíle *Docentkou* Dratvová nejčastěji píše o své habilitaci, o jednotlivých fázích řízení, jednání před sborem, kolokviu a přednášce na zkoušku. 29. října 1931 byla ustavena habilitační komise: Bohumil Bydžovský, František Závíška (za fyziku) a Emanuel Rádl. „Včera [21. dubna 1932] jsem při přednášce na zkoušku zvítězila nad svými nepřáteli v profesorském sboru svým vystoupením. Dosáhla jsem silné většiny. Teď ještě aby na MŠNO uznali mou habilitaci a nenamítali, že mám úzký obor.“ O posudcích habilitačního spisu (vyšel nákladem Čs. akademie věd 1931) se Dratvová v *Deníku* nezmiňuje a nereaguje v něm ani

na obsáhlé a velmi kritické recenze, které o něm publikovali V. Tardy a L. Rieger v *ČM*. Dne 14. července 1932 si do *Deníku* zapsala: „Včera mi pan ministr Dérer podepsal habilitaci, čímž se stávám docentkou přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity. K tomu si dávám příkázání: pracovat, pracovat, pracovat.“ Pro svůj první přednáškový kurs přihlásila téma O přírodovědeckém zákonu; zahájila jej 17. října 1932 přednáškou Předmět a úkoly filosofie přírodních věd. Před začátkem habilitačního řízení se rozhodla: „Filosoficky se prohlásím pro kritický empirismus. Tyto učené, vlastně pseudoučené hádky o slovíčko, v nichž tonou racionalisté, nemají valného smyslu. Teoretické myšlení je nutné, ale není-li ověřeno zkušeností, nemá smyslu...“ Svým odborným zaměřením i pedagogickou činností na Přírodovědecké fakultě Dratvová navazovala na profesora Karla Vorovku. Chtěla však pro filosofii přírodních věd udělat více než on. (15. leden 1929): „Vorovka prý dnes zemřel. Já tyto dny začínám studie k filosofii fyziky, kterou on měl v první řadě napsat. Podivné jsou cesty osudu!“ A 21. ledna při zmínce o publikovaných nekrolozích na Vorovku: „Nekrology píší, jak byl Vorovka vzdělaný. Je to pravda, je třeba hodně znát. Ale je nutno být také rozhodný, ne tak úžasně těžkopádný jako Vorovka. Měl tu přednost, že to s filosofií myslil vážně. Já ji také беру vážně, jako vůbec celý život.“

Dratvová habilitaci (jež ji stála „hodně nervů“) přijala s ulehčením; jako docentka soukromá byla ovšem dále zaměstnána na Ministerstvu školství. Poněvadž ale chtěla svůj další život spojit především s univerzitou, začala hned uvažovat o nových publikacích, jimiž by podpořila své aspirace na jmenování mimořádnou profesorkou (doufala, že se stane nástupkyní Emanuela Rádlu). 7. leden 1932: „Až dostanu schválenou svou ψ [Psychologii] pro střední školy, odevzdám všechny ψ vypůjčené a zavru svou středoškolskou minulost. To bude druhá etapa mého vývoje: první byla skončena, když jsem uzavřela svou národně-školskou minulost.“ Záznamy o studiu literatury (s předsevzetím potlačovat sklon k hypertrofii excerpt), o námětech pro menší studie a především o zamýšlené velké práci z filosofie přírodních věd v *Deníku* ovšem nadále střídá se zápisky spíše sebezpytnými, s náměty psychologickými i etickými. Rovněž po úmrtí matky (1934), o niž v jejím stáří a nemoci pečovala, se snažila dobrat životní vyrovnanosti a potřebného optimismu k soustředěné vědecké práci. Vícekrát se hrdě hlásila ke svému rozumu, ale ani citovost jí nebyla cizí. Ukazuje na to i zápisek ze srpna 1937: „Stále zápasím s tím, abych se vyrovnala s relativismem. Když jsem byla před čtyřmi dny na pohřbu, kde drásali nervy hraním písně *Zasvit' mi, ty slunko zlaté*, tu ta absolutnost, obsažená v této písni, mocně na mne zapůsobila. Když někdo stále je napadán relativistickými pochybami, a najednou, při tak vzrušené chvíli, jako je pohřeb, uvědomuje si smutnost něčeho tak absolutního, jako je slovo ‚nikdy‘, působí to mocně.“ – Řada míst v *Deníku* se vztahuje k dalším aktivitám Dratvové z let 1931–1937: byla vyzvána ke spolupráci s *Českou myslí*, *Národními listy* (vedla v nich pak filosofickou hlídku), s několika zahraničními časopisy, s Pražským filosofickým kroužkem, na Světovém kongresu filosofů v Praze 1934 byla v jedné sekci předsedkyní, v další sekretářkou (na kongres si připravila referát). O tom všem (stejně jako např. o poměrech na ministerstvu, o cestách do

zahraničí) píše obvykle stroze, v souladu se zásadou „Můj deník není kronika vnějších událostí, spíše vnitřních zájmů“ (1935).

Po oddílu Docentkou následuje oddíl *Okupace*, do něhož editorka zahrnuje záznamy z let 1938–1944; zápisky jsou méně časté než v předchozích kapitolách, ale zato delší. Z „vnějších věcí“ roku 1938 Dratvová zaznamenává (22. května) „částečnou mobilizaci proti Německu“, (17. srpna) „stále víc a víc hrozí válka“, (9. září) „věří, že v této hrozné době plné napětí a očekávání, zda vypukne válka či nás Němci budou chtít zničit pomalu jinak, nezbyvá, než se odevzdat do vůle Páně“. Z protektorátních událostí nemohla pominout uzavření univerzity. 17. října 1939: „Píši ze dne, kdy český vzdělaný národ se dožil hluboké rány: dnes byla zavřena rozkazem Führera naše drahá Karlova univerzita – na tři roky. Včera jsem tedy naposledy přednášela – a kdož ví, kdy budu moci zase přednášet“. Zmiňuje se o zastavování časopisů a činnosti některých organizací, připomene potíže se zásobováním. Její odpověď na otázku co dělat? co mohu dělat? zůstává přitom stále stejná, pro ni už příznačná: „Pokud půjde, pracovat! Kolik lidí mi vytýkalo toto ‚nelidské‘ stanovisko, chtěli, abych ‚integrálně‘ žila. Ale to podle nich. Jsem už tak založena, abych považovala za svůj úkol kladení filosofických problémů a jejich řešení. Ostatně pracuj každý s chutí usilovnou na národa roli dědičné, cesty mohou být rozličné, jenom – opravdu se snažme.“

Větší práce, jež Dratvová vydala do konce roku 1937, lze považovat za předzvěsti její knihy *Filosofie přírodních věd* (vyšla v roce 1942 v České grafické unii): Předmět a úkoly filosofie přírodních věd (ČM 1932), *Heuristické předpoklady fyzikálního bádání* (1935), *O aplikabilitě matematiky* (1936), *Přehled filosofie. Její problémy. Podněty k filosofickému myšlení* (1937). Svůj chef-d'oeuvre psala (v přísné „klausuře“) od listopadu 1938 do konce března 1939: „Přes všechny nesnáze státní a osobní trápení jsem skončila svou práci. Má 413 stran normalizovaného formátu. Jsem hotova mnohem dříve, než jsem si uložila. Je to proto, že jsem ji psala z vnitřní nutnosti. Jinak bych za těchto zlých časů nebyla ještě hotova. Je vidět, že tvořivý člověk má svůj vnitřní pramen, který nemůže zasypat ani taková katastrofa, jako je zničení mé drahé republiky. Kéž bych se dočkala lepších časů!“ Svou knihou se chtěla znovu představit jako stoupenkyně vědecké filosofie. Na Vorovkovo tvrzení (v *Americké filosofii*), že „vědecká filosofie, luštic záhady světa, dopracuje se jen poznatků povahy záporné“, reagovala už v roce 1937: „Mysleme si určitý směr vědecké filosofie, např. pozitivismus. Jak jej nemám ráda, uznávám, že přes jeho vysloveně negativní stanovisko k metafyzice (tj. k hypotézám) pokouší se o jednotný názor na svět na podkladě daného nám smyslu a zkušeností, doplněnou matematikou. Je sice nemožné, aby při dnešním stavu naší zkušenosti i naší matematiky bylo lze odvodit vše takto, ale z toho nebudeme uzavírat na nemožnosti vůbec! A pak, nemá filosofie právě svou krásu v hledání, v pokusech o jednotnou výstavbu názoru na svět? Nevidím ve vědecké filosofii nic negativistického – mohlo by se nazvat negativistickým jen to, že filosofii se nedaří vytvořit ucelený názor na svět na podkladě určitého *jediného* směru. Ale to proto, že chceme svým slabým rozumem proniknout do podstaty světa. Pak ovšem žádná věda není kladná, všechny končí negativním povzdechem: ani

příroda, ani kultura nejsou dokonale poznatelné. Např. v historii je možných tolik interpretací určitého i individuálního zjevu, jako byl např. Napoleon!“ Svou knihou o vztahu filosofie a přírodovědeckého poznání chtěla přírodovědcům ukázat, že ani jejich vědy se bez filosofie nakonec neobejdou. A možná si chtěla odpovědět i na vlastní otázku z ledna 1932: „Je to snad osudem malého národa, že filosofové se nedovedou soustředit na určitý obor, nýbrž že píšou o všem možném? Vizme naše filozofy! Vorovka napsal jen dvě práce z filosofie přírodních věd, za něž byl jmenován profesorem; Rádl píše naprosto o jiném, než nač byl habilitován i jmenován; Kozák zabředl v etice (ale jaké ke všemu!) a byl jmenován pro logiku a noetiku. Snad jediný Hoppe udržel linii. Masaryk také psal o všem možném, jen ne o ryzí filosofii (kromě jediné Konkrétné logiky). Atd., atd.“ S uspokojením a zadostiučiněním Dratvová pořizovala zápis z 26. dubna 1940, seznam 22 (veskrze „krásných“) referátů o své knize; do 28. listopadu jich zjistila 34 a jednu zmínku v *Slavische Rundschau*; dodejme, že si k nim mohla přiřadit ještě obsáhlejší recenze Miloše Materny v *ČM* 1941 a *Ruchu filosofickém* 1941/42. Na tematiku své hlavní knihy navázala příspěvky o velkých osobnostech filosoficko-přírodovědného myšlení: *Planckova filosofie* (1939), Odkaz Arnošta Macha (*ČM* 1939), Galileo Galilei (*ČM* 1942), Isaac Newton (*ČM* 1942).

První zápis v roce 1942 je z 1. dubna: Dratvová v něm zaznamenává, že „podle zákona musela v padesáti letech odejít do penze“. K tomu připisuje: „Popletli nějak mé datum narození, a proto jsem odešla až koncem března“. K „popletení“ se vrací 3. července 1942: „Jsem narozena 27. prosince 1891... Ale bába mne šla zapsat do matriky až po Novém roce, kdy byla matrika za starý rok už uzavřena. I zapsal mne duchovní na 2. 1. 1892; to mám na křestním listu. V ministerstvu školství se přepsali a dali do mého osobního archu, že jsem narozena 2. května 1892. S tímto datem jsem byla též penzionována. Nyní jsou předepsány nové občanské legitimace. Nevšimla jsem si, že mi písařka napsala datum 2. února 1892. To platí nyní před úřady, když jsem již na penzi.“ (Odkazuji na tento zápis také proto, abych upozornil na chybné datum narození A. Dratvové ve *Slovníku českých filozofů*: tam jsme ji, snad s pomocí tiskařského šotka, nechali narodit 2. 1. – ale o deset let dříve: 1882!) Penzijní budoucnost se tehdy Dratvové jevila takto: „Vstávat o půl sedmé, o půl osmé být u psacího stolu, pracovat asi do jedenácté hodiny, pak si uvařit jídlo, uklízet, zašívát apod., kolem třetí na procházku, nákup apod., večer po šesté vrátit, večeři upravit a pak zase pracovat u psacího stolu.“

Dratvová i v tomto období své časté zdravotní potíže zvládala nejlépe přemýšlením o tématech nových publikací. Byly mezi nimi i náměty z filosofické problematiky přírodních věd, nicméně její samostatné publikace po roce 1942 jednaly především o látce světonázorové, etické, psychologické: K tomu ji povzbuzoval i „mimořádný úspěch“ eseje *Smutek vzdělanců* (Petrova edice Svazky úvah a studií, 1940). Po jeho vydání si zapsala: „Tak začínám novou formu svého tvoření, která mi možná přinese větší uznání než ryze vědecká práce. Té rozumělo nesmírně málo lidí u nás. A nakonec i já, jako každý filosof, chci působit na lidi! A budu moci být i originálnější, když se nebudu muset odvolávat, že to či ono napsal Einstein či kdo jiný“ (9. prosinec 1940). Následovala *Etika tvůrčí*

práce (1941), *Logika a lidé* (1944; obě rozsáhlejší publikace vyšly v Bibliotéce Hendriada) a *Duše dnešní ženy* (tuto práci odevzdala nakladateli v roce 1943, vyšla však až 1947); v plánech zůstala např. slibná témata o pesimismu vzdělanců, ženském myšlení (resp. logice). Předpověď „většího uznání“ jí vyšla: publikace (z populárních edicí) upozornily na Dratvovou širší veřejnost, „dostala se do módy“; byla žádána o přednášky, také rozhlasové, časopisecké příspěvky (nově např. *Naší dobou*). V *Deníku* netají potěšení z příznivých posudků svých publikací, pochvalných vyjádření o přednáškách, a ovšem i z toho, že se stává členkou redakční rady ČM. Dratvová si v něm dokáže také postěžovat a zaútočit. Např. 2. ledna 1941: „Katoličtí klerikálové mi nadělali už mnoho příkoří. Naposled to, že zepsuli mou učebnici, která je beztak v důsledku nových poměrů vyřazena z užívání na středních školách. Na kritiku se nezmohli dříve, ačkoli kniha byla schválena tuším v březnu 1936. Neboli trvalo jim to téměř pět let, než se rozmyslili, jak mne napadnout. A mnozí před tím mi předhazovali, že jsem protestantka, nekatolička. Tato poslední je kapka, kterou přetekla má trpělivost... V pondělí dne 6. ledna 1941 přestoupím k církvi československé evangelické; mám ji dávno ráda, žil v ní výkvět Čechů.“ – Dodejme hned, že další podnět ke zmínce o náboženské víře najde třeba v květnových dnech roku 1945, nebo v roce 1948 (17. září), kdy – utrápena tehdejšími poměry na fakultě – do *Deníku* napíše: „Mnoho myslím na přání paní Pavly Buzkové [prozaičky a publicistky hlásící se k Masarykově filosofii], aby jedna kapitola *Logiky a lidí* řešila otázku o logice věřícího člověka. Já už dnes věřící nejsem, nejvýše jsem deistka. Nějaký pánbůh stvořil svět a dál už se o něj nestará. Má to tu výhodu, že člověk může věřit na, byť omezenou, svobodu vůle, na možnost zdokonalení, ne jen na předurčenost.“

Zápisky z let 1945–1947 obsahuje v *Deníku* oddíl *Pracovat dál!* Už název kapitoly napovídá, že radost z osvobození republiky se Dratvové spojovala s uspokojením, že bude moci dále svobodně psát a učit na univerzitě. První zápis se vztahuje ještě k bombardování Prahy 14. února 1945, které Dratvovou postihlo zejména tím, že přišla o všechna okenní skla; zápalnou bombu, která jí vnikla do bytu, uhasila sama. (Nechala se pak přesvědčit, aby při hlášení náletů odcházela do krytu, brala si však sebou nějaký rukopis, aby na něm mohla pracovat.) Bombardování, dlouhé pobývání v studeném bytě, vzácná pomoc při obstarávání skel aj. jí navozují otázky o ceně lidského života, lidském soucitu, solidaritě, kvalitě mezilidských vztahů vůbec. Opět tak nachází nové náměty pro publikace, jež však zase nenapíše. Za květnové revoluce obdivuje statečnost lidí na barikádách (také z jejích oken se střílelo), ale samo „revoluční hnutí, které zachvacuje dobré i zlé“, jí naladuje spíše smutně. 20. květen 1945: „Hodím se do dob vyrovnaných, klidných, kdy jedině se může má schopnost [k vědecké práci] uplatnit. Nehodím se do dob, kdy přijdou k slovu i lidé rvaví nebo lstiví, kteří dovedou obrátit na čtveráku.“ – 18. června se začalo na Přírodovědecké fakultě přednášet, a tak se následující zápisky v *Deníku* Albíny Dratvové vztahují především k poměrům na fakultě a k jejímu tamějšímu působení. Úvahy o možnosti získat mimořádnou profesuru se v nich střídají s obavami, zda vůbec bude moci na fakultě setrvat. V profesuru přestala doufat, když (17. říjen 1945): „Nejedlý přivezl z Ruska filo-

sofa [Arnošta Kolmana], tam vyznamenaného za to, že podal nejvhodnější učebnici filosofie pro střední školy, a bez jakéhokoli hlasování a rozhodování sboru nadiktoval, že bude jmenován u nás na fakultě profesorem“. Naději na další působení na fakultě povzbudilo její jmenování mimořádnou členkou Královské české společnosti nauk na začátku roku 1946. A jako dříve: povzbuzovala ji každá nová publikace, přestože se teď mohla obávat, zda v nich některý snaživý recenzent nenajde něco, co by mohlo ztížit její postavení na fakultě, zproblematizovat její pedagogické působení. Do konce roku 1947 vyšlo druhé, rozšířené vydání knihy *Filosofie a přírodovědecké poznání*, spis *Duše dnešní ženy*, přepracovaný dotisk *Filosofie pro VII. a VIII. třídu středních škol* a druhé, přepracované vydání *Přehledu filosofie*. V říjnu 1947 odevzdala do nakladatelství *Elementární logiku* (s přesvědčením, že konkurenční *Logika* Englišova a *Logika* Kolmanova jsou z hlediska vědeckého i pedagogického „zbytečné“).

Už v dubnu 1945 si Dratvová položila otázku: „Bylo by snad dobré napsat jako závěr životní práce autobiografii? Nebylo by to jen vypisování životních dějů, byl by to duchovní zápas na přelomu století, kdy dozníval pozitivismus, a začínaly se ukazovat vlivy století nového, kdy se ukazuje vliv člověka při tvorbě všech zákonů i exaktních věd.“ Byl to zase jeden z jejích nenaplněných nápadů. Svým způsobem však takovou biografii supluje právě její *Deník*, i když v biografii by se pravděpodobně více vyjadřovala o tom, co se týká, jak říkala, „vnějšku“, vnějšího světa. V *Deníku* k tomu byla více tlačena v situacích, kdy při starostech a potížích „z vnějšku“ se nemohla dost přesvědčivě utěšovat nadějí na možnost další odborné práce, učitelské a spisovatelské.

První zápisky v kapitole *Vichřice a karanténa (1948–1958)* psala asi v dobrém rozpoložení. Od nakladatele Kucharského dostala korekturu *Elementární logiky*, ředitel Českého kompasu ji vyzval, aby chystala druhé vydání dobře prodávané knihy *Duše dnešní ženy* (ve *Svobodných novinách* ji příznivě posoudil brněnský filosof a psycholog Robert Konečný), z Orbisu telefonovali, že s ní počítají při práci na chystaném filosofickém slovníku, v tisku měla práci *Hledání ztraceného kosmu*; mohla počítat s tím, že bude zájem o nové vydání její středoškolské učebnice filosofie. 20. ledna 1948 první záznam roku uvedla slovy: „Tak už mám pořádně co dělat.“ Ale hned následující zápisky reflektují, že ani zdaleka se vše – ve státě a na univerzitě – nevyvíjí a nebude vyvíjet podle jejích představ. (3. březen 1948): „Byla tu veliká vichřice – nebo je to jen začátek začátek další? – a smetla mnoho i univerzitních učitelů do vyšetřování, penze, zbavení veniae docendi, možná i zavření; a také četní utekli.“ 18. červen 1948: „Je smutno v národě. Jsme všichni sklíčení. Zdá se mi, že věčný přímo strach je nejstálejší duchovní poloha všech nás, tedy i mne.“ Dratvová píše o stranických intervencích do učitelského sboru, jak je univerzita „ochuzována o mnoho výborných učitelů i nadějných mladých lidí, asistentů a studentů“. Z nakladatelství jí vrátili korekturu *Elementární logiky* s „podrážděným“ dopisem jednoho docenta, že kniha takto vyjít nemůže, že „je zastaralá, protože má málo o dialektickém materialismu“; Národní ediční rada vydání filosofického slovníku nedoporučila; *Hledání ztraceného kosmu* „narážilo na komunistické filosofy a ‚filosofy‘ a způsobilo ostré výtky“. V listopadu

1948 „v Rudém právu kdosi ve filosofii zcela neznámý napadl učebnici [filosofie pro střední školy], že neodpovídá zásadám materialistickým“. Nejednou proto Dratvová zažívala „chvilu přímo strachu, že ji vyloučí z univerzity“.

Oddíl *Vichřice a karanténa* je poměrně krátký na to, o kolik let a o jakou dobu v něm jde; mezi jednotlivými zápisky bývají i neobvykle dlouhé časové odstupy. Vybírám z něj místa, na něž by snad sama Dratvová kladla větší důraz. Snažila porozumět době, a tak si položila i otázku, proč se rovněž komunisté často napadají sami mezi sebou. Když byl z univerzity vyloučen Arnošt Kolman, mající „na svědomí hanebnou čistku na filosofické fakultě v únoru“, protože se „nepohodl se stranou“, napsala (13. října 1948): „Připadá mi to neuvěřitelné, že taková bašta, kterou sem zavlekl Nejedlý..., padla. A já měla tolik strachu po těch hrozných referátech, které jsou od jeho nohsledů, o mém *Hledání ztraceného kosmu!* Ale věru zlo mívá krátké trvání. Je to nejvyš překvapující, že takový zloduch mi zmizel z cesty!“ V listopadu 1948 musí usilovat o zachování členství ve zkušební komisi, které jí pomáhá získávat posluchače nepovinných přednášek; uspěje, když jí v tom podpoří právě její studenti. Diskuze o obsahových a ideových „korekturách“ své *Logiky* i přednášek vedou Dratvovou k zamyšlení (9. duben 1949): „Vidím zde i vadu naší povahy, kterou mám také: přílišnou ústupnost. Kdybychom nebyli tak ústupní, nemusili bychom být dnes v takovém područím politickém, hospodářském i duchovním, v jakém jsme. Jsme lokajíkové, jak nám to kdysi vytkl hrabě Sternberg. Myslíme si, že ústupnost nejlépe svědčí malému národu.“ 9. května 1949 znovu hodnotí své postavení: „Má situace, jako tolika jiných lidí-nekomunistů, se zase zhoršila. Nechtějí filosofii na fakultě vůbec, přirozeně že nikoli i ve zkušebním řádu. Tentokrát je má pozice o to horší, že už nechodí posluchači, kteří by se za mne vzali. Je to ostuda pro naše přírodovědce, že nemají nejmenšího zájmu o širší vzdělání, dělají jen vše nejnutnější.“ 18. listopadu si zapisuje: „Můj případ není ojedinělý; dověděla jsem se, že také na brněnské univerzitě je několik zákazů přednášet...“ S čím vším se musela v té době vyrovnávat, napovídají např. zápisky (25. prosinec 1949): „Dnes mi odňali telefonní aparát, který prý nutně potřebují z hospodářských důvodů; ovšem podřekli se, že jej dávají komunistickému předáku...“ (Pokus zabránit této ztrátě „odstonala obvyklou horečkou s následnou chřipkou“; když se jí nemoc protáhla, lékař konstatoval: „celková astenie; neurovegetativní dystonie“) a (20. říjen 1951): „Zažila jsem zase rozčilování. Ze seznamu [přednášek] mě neškrtili, ale ukvapeně jej vytiskli bez nepovinných přednášek. To však povzbudilo komunistické vedení, aby šli na děkanství žádat, aby mé přednášky zakázalo. Děkanství se odvolalo na ministerstvo, které mou přednášku dovolilo, a přednášku odmítlo zakázat. Komunisté se rozhodli, že mě v tisku znemožní jako reakcionářku...“ (Dratvová pak odkazuje na 27. číslo *Tvorby*). V řadě větších zápisků komentuje svou četbu: Cooleyovu *Introductory Sociology*, Huxleyho *Šedou eminenci*, Ključevského *Dějiny Ruska*. Rok 1950 je v *Deníku* zastoupen ještě 12 zápisky, 1951 čtyřmi (v jednom z nich si zaznamenala, že ji najednou napadla a drží myšlenka, že bude pracovat v matematické logice), 1952, 1953, 1955 a 1958 jedním, 1954, 1957 a 1956 zůstaly bez zápisu. V jediném záznamu z roku 1952 se zmiňuje o své prověrce na fakultě 12.

března. „Trvala čtyři hodiny a dopadla – nevím, zda bohudík či bohužel – pro mne tak, že jsem zcela ovládla situaci a místo obrany jsem útočila na své žalobce...“ Svou tehdejší „náladu“ vyjadřuje např. v odstavěčku uvádějícím její výpisky ze stoiků (11. srpen 1953): „Dělám excerpta pro chystaný rusko-český slovníček filosofických pojmů a mimoděk jsem si uvědomila, jak blízká jsem stoikům...“ V roce 1953 ji však zpráva o vydávání *Filosofického časopisu* okamžitě inspiruje k vymýšlení témat blízkých její současné práci v logice. Příspěvky začala do *FČ* posílat po XX. sjezdu KS SSSR, když nastalo určité uvolnění. (Skutečnost, že její práce ve *FČ* redakce otiskovala bez jakýchkoli zásahů, jí kdosi později vysvětlil tím, že je tam brali jako „ukázkou, jak komunisté přijímají i příspěvky od nekomunistů“.) Po roce 1957 Dratvová publikovala ve *FČ* několik recenzí (většinou prací o matematické logice), v *Říši hvězd* psala o osmdesátinách (1958) a úmrtí (1960) Arnošta Dittricha a v *Československé psychologii* 1958 Vzpomínku na Františka Krejčího. Pojednání o dějinách Jednoty filosofické (*FČ* 1966) je jedinou odpovědí na otázku, jakými asi tématy se mohla mysl Albíny Dratvové zabírat v závěrečné fázi jejího života.

Doc. PhDr. Jiří Gabriel, CSc.
Brno

